

teksten gezegd
en gelezen
tijdens onze voorstelling
van 'de republiek' in de balie
op maandag
3 november 2025.

inleiding

wim van der grijn
k. michel
uit: 'bij eb is je eiland groter' 2010

daaag

zolang ik er niet geweest ben
voel ik me niet geroepen
over het hiernamaals
iets substantieels te beweren
dat is een twee is dat
alles in de ruimte een achterzijde
heeft in de tijd alles een erna
de deur gaat dicht wordt muur
wordt huis wordt tuin weg na de punt
begint het wit van de volgende zin
anders dan zo – in begrippenparen –
denken wil maar niet lukken
echte eindes kennen we niet het is
de schuld van de seizoenen want altijd
wonderlijk anders helemaal hetzelfde
(dachten de eerste ex-apen) een slome
regelmaat die verwachtingen wekt
dat was drie en ten vierde
wil ik bij deze piet en martin
wout en tante riet de groeten doen
ten leste moet me van het hart
dat het hele begrip me nog het meest
doet denken aan een verkeersbord
(op een kruising bij han-sur-lesse)
met twee forse bazige pijlen
onder die naar links
staat toutes directions
onder die naar rechts wijst
autres directions

Michel

Jan Joris Lamers

Michel de Montaigne

uit: 'de essays' 1580

vertaling Hans van Pinxteren

i.4

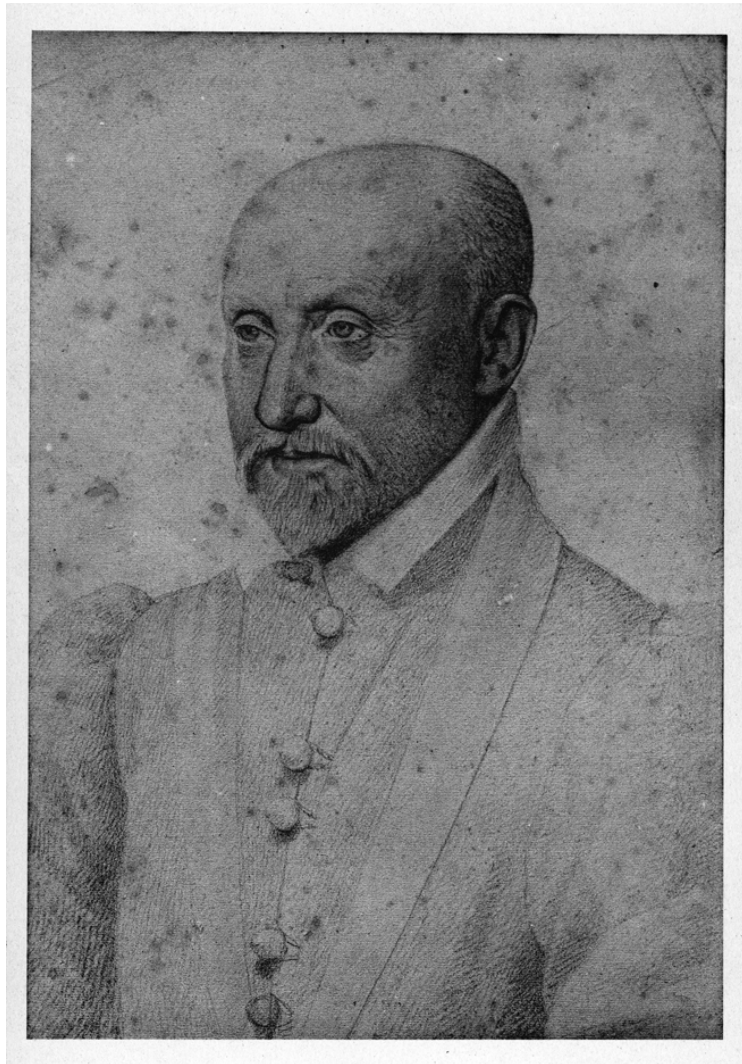
ons gemoed reageert zijn emoties af op de verkeerde dingen als de echte ontbreken

a een edelman uit deze streek, die vreselijk last van jicht had, gaf artsen die hem met klem aanrieten alle gepekeld spijzen te laten staan,

gewoonlijk heel gevat ten antwoord dat hij, als zijn kwaal opspeelde en hij erge pijn had, graag wist waarop hij zijn boosheid moest richten, en dat het hem in zulke momenten danig opluchtte als hij de cervelaatworst, de ossentong en de ham luidkeels kon verwensen. inderdaad, zoals je, wanneer je uithaalt om te slaan, zelf pijn voelt als de klap niet aankomt en je in de lucht maait, en zoals het nodig is dat, wil een uitzicht je bekoren, je blik niet afdwaalt en verloren gaat in vage ver-ten, maar dat je die kunt richten op een niet al te ver verwijderd punt,

b zoals de wind die niet wordt afgeremd door dichte wouden,
zijn kracht verliest en verloren gaat in de lege ruimte;

a zo ook lijkt een ontdaan en geschokt gemoed te verdwalen in zijn eigen roerselen, als er nergens houvast aan wordt geboden: het moet daarom altijd een voorwerp krijgen waar het zich op richten en tegen optreden kan. naar aanleiding van mensen die dwepen met aapjes of jonge honden, zegt Plutarchus dat, bij gebrek aan een passend houvast, ons vermogen om lief te hebben, liever dan loos rond te dolen, zich op dezelfde manier een pseudo-houvast smeedt. ook zien wij hoe bij heftige emoties ons gemoed zichzelf liever bedot en een oneigenlijk object kiest waar het zelfs niet in gelooft, dan dat het zich nergens op richt.

montaigne

b zo worden dieren in hun woede ertoe gedreven de steen en het ijzer waardoor zij gewond zijn aan te vallen en hun tanden in zichzelf te zetten, om zich te wreken op de pijn die zij voelen,

**zo wendt de pannonische berin, woester nog na-
dat de spies**

**uit de slinger van een lybiër haar trof, zich om
naar de wond, valt woedend het wapen aan dat
haar steekt**

en draait in het rond met de almaar wijkende pijn.

a welke oorzaken bedenken wij niet voor het onheil dat ons treft? wat wijzen wij niet, terecht of ten onrechte, als zondebok aan, zolang we de schuld maar ergens op af kunnen schuiven. niet de blonde lokken die je uitrukt, noch deze blanke borst waar je in je onmacht zo wreed op slaat, hebben je geliefde broer gedood met een heilloze kogel: richt je wrok op iets anders. **c** wanneer de twee grote aanvoerders van het romeinse leger in spanje, de gebroeders scipio, gesneuveld zijn, zegt livius: **en meteen begon iedereen te huilen en zich voor het hoofd te slaan.** dat was alom gebruikelijk. en het was toch heel humoristisch van de filosoof bion, toen hij zei over de koning die zich uit droefheid de haren uittrok: 'denkt hij soms dat je met een kale kop minder verdriet hebt?'

a iedereen heeft toch wel eens gezien hoe iemand op zijn speelkaarten kauwde en ze inslikte, of hoe iemand zijn dobbelstenen in zijn mond propte, om maar iets te hebben waarop hij wraak kon nemen voor het verlies van zijn geld? xerxes liet het water geselen **c** van de hellespont, het in boeien slaan en met schimpscheuten overladen,

a en daagde de berg athos schriftelijk uit tot een gevecht; en cyrus liet een leger dagenlang wraak nemen op de rivier de gyndus, omdat hij bang was geweest toen hij die overstak. caligula liet

een prachtig huis verwoesten, vanwege het ongemak dat zijn moeder daar had gekend.

c in mijn jonge jaren vertelden de mensen dat een vorst uit een naburig land gezworen had wraak te nemen toen hij door god was gekastijd: hij beval dat er tien jaar lang niet gebeden of over hem gesproken mocht worden, en geen mens mocht (voorzover hij dat verhinderen kon) in hem geloven. en ze wilden daarmee aangeven, niet zozeer hoe dwaas, als wel hoe hoogmoedig dat volk van nature was. die twee ondeugden gaan altijd samen, maar bij dergelijk gedrag komt inderdaad nog een beetje meer verwaandheid dan verdwazing kijken.

a toen keizer augustus door een noodweer op zee was geteisterd, begon hij de god neptunus te tarten; en om wraak op hem te nemen liet hij bij de spelen in het romeinse circus officieel zijn beeltenis uit de rij der goden weghalen. deze manier van doen is nog minder te verontschuldigen dan de vorige, minder ook dan wat hij later deed, toen hij, nadat hij onder aanvoering van quintilius varus in germanië een veldslag had verloren, uit wanhoop en woede met zijn hoofd tegen de muur beukte en riep: 'geef mij mijn soldaten terug, varus.' want zo er iets alle dwaasheid te boven gaat, is het wel als er ook nog eens godslastering bij komt en god zelf ter verantwoording

wordt geroepen, of de fortuin, alsof die oren zou hebben die wij met ons geraas bereiken kunnen,

c zo'n beetje als de thraciërs die, als het dondert of bliksemt, naar de hemel beginnen te schieten, om god met pijlschoten, als was het een wraak oefening der titanen, tot rede te brengen.

a want zoals plutarchus een klassiek dichter laat zeggen:

**trek je niets van de gebeurtenissen aan,
want die hebben lak aan al je razernij.**

b maar tegen onze eigen wanordelijke geest kunnen wij nooit genoeg tekeergaan.

(toevoeging)

aan de lezer:

a dit boek, lezer, is er een te goeder trouw. het waarschuwt u meteen al dat ik er slechts persoonlijke en privé-doeleinden mee heb nagestreefd. ik heb het net zomin om u te dienen als voor mijn eigen roem geschreven. daartoe zijn mijn krachten niet toereikend. het is slechts bestemd voor mijn vrienden en verwanten: als ik hun ben ontvallen (en dat zal weldra het geval zijn), kunnen zij er iets van mijn aard en mijn stemmingen in terugvinden en aldus de herinnering aan mij

levend houden. als het mij te doen was geweest om de bijval van de wereld, dan zou ik mij mooier en meer bestudeerd hebben voorgedaan. ik wil dat men mij ziet in mijn eenvoud, gewoon zoals ik ben, ongedwongen en zonder opsmuk: want ik portretteer mijzelf. hier zullen zowel mijn gebreken als mijn natuurlijke gedaante onverbloemd worden weergegeven, voorzover het fatsoen mij dit toestaat. als ik onder een van die volken had geleefd waarvan het heet dat zij nog de gelukzalige vrijheid van de oorspronkelijke natuurwetten genieten, weet dan dat ik mij volgaarne spiernaakt had laten zien, ten voeten uit. dus, lezer, ik ben zelf de stof van mijn boek; 'u zou wel gek zijn uw tijd te verdoen met een zo frivool en ijdel onderwerp. vaarwel dus.

montaigne, 1 maart 1580.'

florian diepenbrock

jacqueline oskamp

uit : 'groots is de liefde'

biografie louis andriessen 2025

de vraag hoe kunst een bijdrage kan leveren aan maatschappelijke vernieuwing is de drijfveer van theaterman paul binnerts, die in 1971 het plan opvat om met leerlingen van de amsterdamse theaterschool de maatregel (die massnahme uit 1930) van bertolt brecht onder handen te nemen. hij kent louis uit de tijd dat deze

reconstructie-vergaderingen bezocht bij frans brüggen aan de amsterdamse binnenkant 45, bij wie binnerts een kamer huurde. als 'tomatist'* volgde hij de beraadslagingen met interesse. in een laboratoriumsetting wil hij het 'leerstuk' van brecht op zijn merites beoordelen. de oorspronkelijk muziek van hanns eisler is niet toegesneden op het kleine clubje acteurs dat hij heeft gemobiliseerd en hij vraagt andriessen om een nieuwe partituur. die uitnodiging is meer dan welkom, want andriessen is volop zoekende hoe hij het doodlopende pad van de parodie naar de wereld van het politiek engagement kan keren. veertig jaar eerder hielden brecht en eisler zich met precies dezelfde vraag bezig: wat is de maatschappelijke relevantie van kunst? het 'episch' of 'dialectisch' theater van brecht heeft louis' interesse omdat niet de emotie maar het intellect van de toeschouwer wordt aangesproken. brecht wil zijn publiek bewust maken en aan het denken zetten, niet in vervoering brengen. een belangrijk aspect is de wijze van acteren. bij brecht, en dus bij binnerts en andriessen, doen de acteurs niet alsof zij hun personage zijn, maar zij laten openlijk zien dat ze een acteur zijn die een rol speelt. dit opzettelijk 'onechte' voorkomt dat de toeschouwer zich gaat identificeren met hetgeen zich op het podium afspeelt en dus emotioneel betrokken raakt.

andriessen

een jaar lang duiken binnerts en andriessen diep in deze materie. onder leiding van kunstideoloog jan kassies ondernemen zij met de studenten een excursie naar oost-berlijn, waar enkele brecht-voorstellingen, een concert door de gruppe hanns eisler en een werkbepreking met 'theatervogels' op het programma staan. ze hebben onderling veel lol, zo schrijft louis aan jeannette, die ziek thuis zit en wordt verzorgd door de 'kameraden', maar oost-berlijn is een teleurstelling. hij ergert zich aan de 'reusachtige wolkenkrabbers en hiltonhotelachtige gebouwen' op de alexanderplatz, aan de duiters ('socialist of niet') die zo 'ordnungs- en gezagsgetrouw' zijn, en aan de vele noord-koreanen ('moeten die ook autobahnen hebben?'). het dieptepunt: 'vooral door jonge meisjes worden we ontzettend uitgelachen om ons lange haar. ik vind het erg jammer, want het staat contact met de bevolking absoluut in de weg.

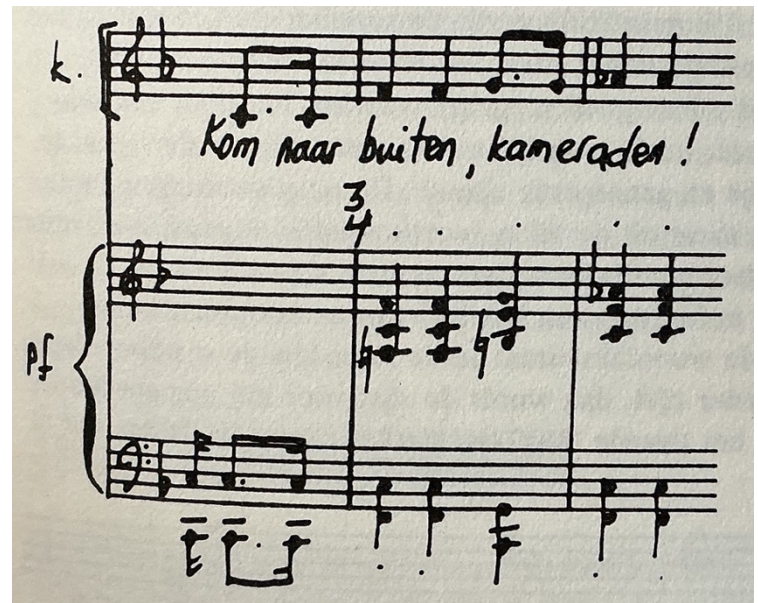
wie nu de geluidsoptname van het maatregel-project hoort kan zich moeilijk voorstellen dat deze partituur een keerpunt is geweest in andriessens ontwikkeling: het koortje brengt de rechttoe rechtaan unisono zang-spreekpartij, gedragen door een ferm doormarcherende piano, met veel valse noten en ongelijke inzetten tot leven. toch heeft de maatregel wel degelijk én in ideologisch opzicht én in muzikaal opzicht het fundament gelegd voor andriessens volwassen oeuvre. wie goed oplet hoort in deel vijf (wat is eigenlijk een mens?) een melodisch motief dat rechtstreeks verwijst naar het dan nog niet geconcipeerde sleutelwerk de staat (1976). de piano kleedt de voordracht niet alleen aan met pakkende akkoorden en chinese klanken (dankzij met papiertjes en muntjes geprepereerde snaren), maar speelt ook razendsnel repeterende passages, die de vertelling vaart en suspense geven en die preluderen op toekomstige volharding-stukken.

in zijn volstreckte simpelheid is het geen muziek om mee naar buiten te treden en dat is de bedoeling ook niet. in de geest van brecht en eisler beschouwen binnerts en andriessen de maatregel als een leerstuk: een middel tot politieke scholing van de spelers dat heeft zelf. als consequentie dat de componist zich moet aanpassen aan de technische mogelijkheden van de uitvoerenden (in dit geval dus zeven jonge acteurs met

ongeschoolde stemmen), dat de tekst maximaal verstaanbaar dient te zijn en dat de muziek 'met progressieve middelen de maatschappelijke verhoudingen moet bekritisieren en ontwikkelen'.

in deze termen definieert andriessen het compositieproces in zijn artikel 'komponeren voor de maatregel' waarin hij stap voor stap elke muzikale beslissing onderbouwt. de muziek van hanns eisler, die indertijd beschikte over een ensemble en drie koren heeft hij volledig links laten liggen, maar hij handhaaft diens uitgangspunten. zo voert de groep lange discussies over de muzikale invulling van het lied van de rijsthandelaar, dat het kapitalisme verbeeldt. eisler koos een tango begeleid door saxofoon en piano, want hij beschouwde alle lichte muziek, alsmede alcohol en prostitutie, als gif voor het proletariaat. wat is een hedendaags equivalent voor eislers tango, die de zinnen verdooft in plaats scherpt? burt bacharach, ramses shaffy, the beatles, brasil 66 en vele andere kaskrakers passeren de revue, maar welbeschouwd zijn dit toch uitingen met 'een authentieke muzikale kwaliteit', vindt andriessen. uiteindelijk komt hij uit bij een lullige, eigenhandig in elkaar geflanste hoempapa, 'een driekwartsmaat zonder enige originele muzikale gedachte (.) muzikale clichés die de bourgeoisie de arbeidersklasse vriendelijk voorhoudt'.

(paul binnerts was betrokken bij 'actie tomaat')

margijn bosch, erik bindervoet

matsuo bashō ea ca 1675

uit: alle kettingverzen van matsuo bashō, vertaald door henk akkermans & wim boot her & der aangepast & aangevuld door okeya

1: fuyu no hi, winterdagen

kikker

de afwasborstel

valt in het afwaswater.

plons! het is najaar.)

okeya

je zou wel willen maar in de kracht van je leven,
leg je je goeie goed nog niet af.

okeya

2: eerste sneeuw

eerste sneeuw – je zal
ook dit jaar je goeie goed
weer moeten dragen
yasui

in de rijp zie je ze nog
dagwindes bij mijn maaltijd
tokoku

een late vlinder
landt op een wilde chrysant
een vleugel geknakt
bashō

[een wilde chrysant
wordt bezocht door een vlinder,
vleugels gerafeld
okeya]

pieppiep maar kwarteltjes
als wij de wagen trekken
kakei

ik, de maanjongen,
schud de roffels uit de mouw
op een katsuko
jūgo

je plukt een perzikbloesem
het fortuin van teikoku
shōhei

kletsnat beregend
rivierslak uit asaka
daar heb je trek in
jūgo

om de 2de maand in mutsu
kun je alleen maar janken
yasui

in het bed tot laat
samen pratend blijkt de man
dus haar neef te zijn
kahei

hun relatie mocht niet zijn
maar de wrok, die bleef
haseo [bashō]

fucking irritant –
je wil die puist lospulken
maar ontbeert de kracht
yasui
morgenvroeg zal je rivaal
je hoofd toegestuurd krijgen
jūgo

je lijfdienaar laat
je een kop sake nemen
1 lied zing je nog
bashō

de maan is laat vanavond
een dief jat pioenrozen
tokoku

uiteengerafeld
het weefsel van touw en net
muren vallen om
jūgo

stug getoktok in de stad
waar men jizōbeeldjes snijdt
kakei

1e wereldblom
kijk nou hoe de jonge bruid
schrijdt in waardigheid
tokoku

hoeveel lentes is ze nou?
ach, dat bruidsmeisje, arm kind!
yasui

in het halfduister
van de slaapkamer zet ze
mochi op de kamdoos
kakei

basho en vrienden

nachtegaal, word nou wakker!
ze ontsteekt een papierlamp
bashō

bamboegras gedijt,
aan de takken verlepte
kaki-bloemkelken
yasui

van de grenswacht bij fuwa
leen ik wel een shamisen
jūgo

onderweg speelden
we go in mino maar dat
ben ik vergeten
bashō

wakker, wakker, weer wakker?
jeminee, al 70!
tokoku

naar de tempelhal
die om gulle gaven vraagt
zeult hij zijn kleingeld
jūgo

iedereen heeft zich onder
1 paraplu verzameld
kakei

een lotusvijver
de reigerjongen spelen
in de schemering
tokoku

zittend voor het raam schep ik
rijstpapier met eigen hand
yasui

in het maanlicht staand
ziet mijn knot chinese stijl
pastelrood verbleekt
kakui

het vollersblok boeit haar niet
in afwachting van rinzai
haseo [bashō]

van herfstcicaden
de lege schilden – daarin
hoort zij de stilte
yasui

je schiet wakker van druppels
langs blauweregenseulen
jūgo

uit mijn mouw tover
ik een inktsteen tevoorschijn
in de bergschaduw
bashō

is die ene hofdame
of gewoon een dienstmeisje?
tokoku

een schoonheidswedstrijd
op 3 maart: de kaketoë
of toch de ekster?
jūgo

de grijsaard heeft er zin in:
echigo-udo oogsten
kakei

matthias de koning

bert brecht

uit: svendborgse gedichten' 1939

'aan hen die na ons komen'

waarlijk, ik leef in duistere tijden!
het onschuldige woord is dwaasheid.
een glad voorhoofd duidt op ongevoeligheid.
de man die lacht
heeft simpelweg nog niet
het vreselijke nieuws gehoord.

brecht

wat voor tijden zijn het, wanneer
een gesprek over bomen bijna een misdaad is

omdat het zwijgen impliceert
over zoveel gruwelen?
die man daar die kalm over straat loopt
is misschien al buiten bereik van zijn vrienden
die in nood zijn?

het is waar, ik verdien nog steeds mijn brood
maar, geloof me, dat is slechts een toeval.
niets wat ik doe geeft me het recht
om mijn buik vol te eten.
toevallig ben ik gespaard gebleven.
(als mijn geluk breekt, ben ik verloren.)

ze zeggen tegen me: eet en drink!
wees blij dat je het hebt!
maar hoe kan ik eten en drinken
als ik wat ik eet
van de hongerigen afpak, en
mijn glas water toebehoort
aan iemand die stervende is van dorst?
en toch eet en drink ik?

ik zou ook graag wijs willen zijn.
in de oude boeken staat wat wijsheid is:
de strijd van de wereld te mijden en je
korte tijd zonder angst te leven
ook zonder geweld te leven
goed voor kwaad te vergelden
niet je verlangens te vervullen,
maar ze te vergeten
wordt wijsheid genoemd.

dit alles kan ik niet doen:
waarlijk, ik leef in duistere tijden.

ii
ik kwam in de steden
in een tijd van wanorde
toen de honger daar heerste.
ik kwam onder de mensen
in een tijd van opstand
en ik rebelleerde met hen.
zo ging mijn tijd voorbij
die mij op aarde was gegeven.

mijn voedsel at ik tussen de gevechten door
om te slapen lag ik neer tussen moordenaars
liefde beoefende ik achteloos
en naar de natuur keek ik zonder geduld.
zo ging mijn tijd voorbij
die mij op aarde was gegeven.

alle wegen leidden in mijn tijd naar de modder.
mijn tong verraaide me aan de slachters.
er was weinig dat ik kon doen.
maar de machtigen
zaten veiliger zonder mij:
dat was mijn hoop.
zo ging mijn tijd voorbij
die mij op aarde was gegeven.

onze krachten waren gering.
ons doel

lag ver in de verte
het was duidelijk zichtbaar,
hoewel ik zelf
het waarschijnlijk niet zou bereiken.
zo ging mijn tijd voorbij
die mij op aarde was gegeven.

iii
gij die uit de vloed zult opkomen
waarin wij zijn vergaan
denkt eraan
wanneer gij over onze tekortkomingen spreekt
de duistere tijd ook
waaraan gij bent ontsnapt.
want wij gingen, vaker van land veranderend dan
van schoenen
door de oorlogen van de klassen, wanhopig
wanneer er alleen onrecht was, en geen opstand.

en toch weten wij:
haat, zelfs gemeenheid
vertekent de trekken.
woede, zelfs tegen onrecht
maakt de stem schor. o, wij
die de grond wilden voorbereiden
voor vriendelijkheid
konden zelf niet vriendelijk zijn.

maar gij,
wanneer de tijd eindelijk komt
en de mens een helper is voor de mens

denkt aan ons
met verdraagzaamheid

yolanda entius

antje krog 2025

uit: 'binnenrijm van bloed'

vertaling: robert dorsman

laval, frankrijk stel je dit voor, moeder met de honderd handen: ik zit op een zolderkamer in een gebouw in het franse plaatsje laval. toen ik je ooit vroeg waarom je het dorp waar je de held van je verhaal, treinmachinist dawid mcclaglan, lava! had genoemd, zei je dat het om de symboliek ging, lava! was een spiegelwoord dat je van voor naar achter kunt lezen en van achter naar voor, een gesloten eenheid, een palindroom. wist je toen dat er in het echt zo'n dorp bestond? het gebouw waar ik verblijf, zit vastgebouwd aan de voet van het kasteel laval en als ik omhoog kijk, kan ik de schietgaten zien waardoor er pijlen op de vijand werden afgeschoten. maar eerst, mijn verjaardag.

ik ben hier op uitnodiging van een vertaalproject in een oud klooster waar ze bejaarde dichters betalen om iemands gedichten in het frans te vertalen. die oude dichters hebben zelf niets meer te zeggen, maar ze beschikken nog over fantastische skills. het klooster is omgeven door wouden, het vertrek waar we werken wordt doorstroomd

door stil zonlicht. bij onze aankomst was de grote houten tafel al gedekt met salades, walnoten, brood en twee ontkurkte flessen rode wijn, alles half achteloos neergezet, zoals maar weinig mensen dat kunnen, en ach, je hart maakt plots een sprongetje van plezier en opwinding.

na de salade volgde een oude emailen schaal vol stukken duidelijk met de hand losgetrokken eend te midden van vijgen van de boom voor het raam, gebraden in balsamico en rijst met de jus van gebraden eend. de wijn dronken we als water en later ook nog jonge wijn uit een prachtige kan. toen kwamen de kazen, de brie lag daar als was het een brulkikker. grote stukken zachte smeerkaas en heerlijk brood (zoals de vrouw achter me in de trein zei: 'ik groei hier helemaal dicht, het is het brood, maar hoe kun je géén brood eten in frankrijk?') en tot slot een ongelooflijke chocoladetaart overdekt met een dauwlaagje suiker.

dan onze kamers. naast mijn bed staat een mandje met authentiek, ouderwets ruw linnen. je moet zelf je bed opmaken. na een tijdje kwam ik erachter dat de waterdruk in de gedeelde wc te laag was, oké, met andere woorden de drol die daar dreef toen ik binnenkwam, liet zich niet wegspoelen en ik had nou niet bepaald zin om er m'n handen aan vuil te maken.

die avond lazen we gedichten voor in de liefelijke binnentuin van het klooster, aten terrine van ganzenlever, kaas en salade, en na veel wijn spraken de oude mannen afrikaans en de andere zuid-afrikaanse dichter en ik frans.

toen ik mijn tanden ging poetsen, dreef meneer daar nog steeds, dus zoveel was duidelijk: de andere gasten en ik (of alleen ik?) zaten met een probleem. anyway, op de ochtend van mijn verjaardag werd ik wakker met ingewanden die sidderden als een dorsmachine; hoorbaar ontwikkelde zich daar iets verschrikkelijks. behalve dat je niet de strijd aanbindt met dingen in de toilet-pot (en waarmee? want het vezelgehalte van dit bruine vlot moet enorm zijn geweest), wil je ook niet de hele slaapafdeling laten meegenieten van wat er zich met veel lawaai uit je afscheidt. ik haastte me in mijn spijkerbroek, jas en laarzen, rolde snel een kluwen toiletpapier af, schoot als een haas de deur uit de bossen in. net toen ik met samengeknepen billen dacht dat het diep en dicht genoeg was, werd ik een man en zijn hond gewaar. ik liep verder. stram als een zombie. hij bleef staan, keek naar iets en liep toen in gedachten verzonken verder ...

wachtend tot hij uit mijn blikveld was verdwenen, verloor ik de strijd. terwijl ik probeerde zo nonchalant mogelijk door te lopen, begon het te loeien, te knallen en te spuiten ..• en ja, ik voelde dat alles keurig werd opgevangen in de

hang-mat van mijn panty. laarzen uit, spijkerbroek voorzichtig afgestroopt - te laat, op het zitvlak zat een vlek ter grootte van een hand. broek uit en dan het hele fokking indrukwekkende van brie gistende brouwsel. dat gooide ik met panty en al in een holle boomstam vlakbij, maakte met het wc-papier schoon wat ik kon, maar daar had ik veel te weinig van. gelukkig had het de vorige avond geregend, dus kon ik me als een hond over het gras naast het voetpad laten glijden, veegde mijn handen af aan de natte bladeren tot ik de rest van mijn kleren zo goed en zo kwaad als het ging weer kon aantrekken.

eenmaal terug bij het kasteel duwde ik de massieve kerkerdeur open en stuitte op een erewacht met koffie, ham en vijgen, alle dichters, oud en jong, lachend van de pret, omdat ze mijn verjaardag niet vergeten waren, zongen me toe en omhelsden me op z'n frans - en ik besepte dat ik door een strontgeur werd omgeven - mijn enige hoop was dat de verwoestende kater die op hun gezicht stond te lezen en de tannineverkleuring op hun tanden voorkwamen dat ze logische gevolgtrekkingen zouden maken.

intussen ben ik begonnen te lezen over wetenschappers die bewijzen hebben verzameld uit de celbiologie: 'elke molecuul in ons lichaam heeft ooit deel uitgemaakt van andere lichamen. in die

zin sterft ons lichaam niet, maar leeft het voort, steeds opnieuw, omdat het leven doorgaat. we delen niet alleen de moleculen, maar ook de basale organisatieprincipes van het leven met de rest van de levende wereld.'

het laaft mijn ziel te denken dat pa eigenlijk nog ergens op de 'plaas' is; jouw en mijn 'stof', dat we door de jaren hebben afgeworpen, bevindt zich nog op elandspruit, is deel van het gras en de bomen en de grond en de beek. oma anna en haar nazaten zijn er nog, maar dan in de bomen en in het water. poeh, je merkt wel dat ik snel naar huis moet komen ...

ik ben zo ver weg, ma. kon ik je een van de stille, prachtige zwanen hier op het meer maar sturen, die zich dan naast je neerlegt, haar vleugel om je heen slaat tegen de duizeligheid, haar snavel op het kussen naast je vlijt tegen de eenzaamheid.

nou ja, voor ik verval in dweperige melancholie, heel veel groeten en liefs van hier. het blijft voor mij een wonder: dat jij nog steeds de enige in mijn leven bent met wie ik zoveel kan delen. pas goed op jezelf. als ik terugkom, moeten we iets slachten - een schaap of desnoods een bok!

(inleiding frontpagina:)

als inval-lerares duits las je ons 'kennst du das land, wo die zitronen blühen' voor en ik als kind

vond je mond er zo vreemd uitzien toen je de woorden 'im dunkeln laub die goldorangen glühen' uitsprak. maar in dat stoffige klaslokaal met buiten het raam de zich samenpakkende middagwolken was het je stem, iets onbestemds in je stem in het andere goethe-gedicht:

krog

'es schwindelt mir, es brennt / mein eingeweide.
nur wer die sehnsucht kennt / weiss was ich leide!'

wat mij, jong als ik was, het koude zweet deed uitbreken. die klank heb ik je nooit meer horen maken, maar het is alsof ik mijn leven lang geprobeerd heb er de oorsprong van te achterhalen.

annette kouwenhoven

salman rushdie

toef jaeger

over: 'de levensavond' 2025

vertaling: karina van santen en martine vosmaer

als de 61-jarige ere doctor s.m. arthur op een nacht wakker wordt in zijn slaapkamer in het college, ontdekt hij dat hij in de wachtkamer van de hel is beland. de ooit succesvolle schrijver waart rond door het college om te ontdekken dat weinig mensen met hem bezig zijn, op één student na die hem kan zien. terwijl hij zijn hele leven geen last had van eenzaamheid, zit die hem nu dwars. „de dood was kennelijk een sentimentelere, narcistische staat dan het leven. de dood wilde, behoefde, aandacht”, schrijft salman rushdie in de levensavond, zijn nieuwe boek dat uit vijf verhalen bestaat.

vorig jaar [zei rushdie in een interview met nrc](#) dat hij zijn weg naar fictie nog niet had teruggevonden. twee jaar daarvoor had een 24-jarige geradicaliseerde moslim hem [vijftien messteken](#) toegebracht, een aanslag die rushdie ternauwernood overleefde. over zijn bijna-doodervaring [schreef hij de memoir mes](#). de aanslag was een ervaring die hij voor zijn gevoel alleen in non-fictie kon omzetten. dat leek toen zorgelijk: de auteur die altijd een pleitbezorger was geweest van het belang van fictie vond opeens zijn weg niet meer in dat waarin hij zijn hele leven had geloofd. in een van zijn essays omschreef hij fictie immers als „de kunstvorm die de godvormige gaten in ons bestaan waarschijnlijk het best kan vullen”.

„het enige dat ik heb geschreven aan fictie sinds de aanval, is een lang verhaal. ik weet nog niet

wat ik ermee aan moet, niet eens wat ik ervan moet denken. het heeft een vreemde lengte: 64 bladzijden. moet ik er een novelle van maken, inkorten tot een verhaal, er een roman van maken, of deels gebruiken? ik weet echt nog niet welk lot dit verhaal gaat krijgen”, vertelde rushdie in datzelfde nrc-interview. veel wilde hij verder over de inhoud niet kwijt, alleen dat het een spookverhaal was.

gelukkig gelooft rushdie weer in fictie. het spookverhaal waarover hij repte, kreeg de titel ‘ontijdig’. hij mocht toen niet hebben geweten wat hij er precies mee aan moest, het blijkt een geestig verhaal over s.m. arthur, een alan turing-achtige figuur, de man die te veel lichamelijke mankementen had om in dienst te gaan, maar tijdens de tweede wereldoorlog meewerkte aan het kraken van de enigma-code waarmee nazi-boodschappen versleuteld waren.

enkele jaren na de oorlog wordt bekend dat arthur een homoseksueel is en hij wordt door de rector gedwongen pillen te slikken om zijn libido chemisch te bestrijden. die kuur moet hij van de rector blijven ondergaan, ook als homoseksualiteit niet meer bij wet verboden is. na zijn vroegtijdige dood – mede door de pillen – neemt s.m. arthur wraak op de rector. en die blijkt zoet.

‘ontijdig’ gaat, net als de andere verhalen in de levensavond, over eenzame doden, onzekere

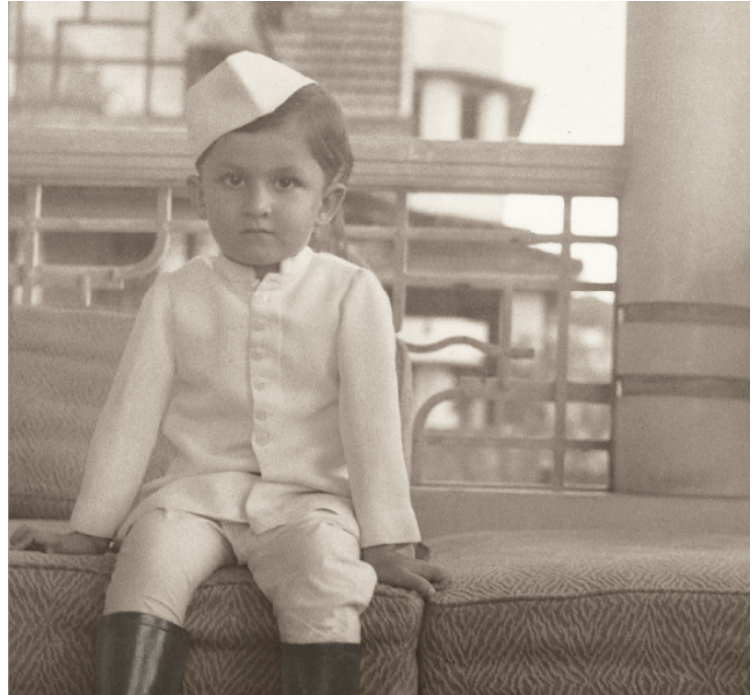
nalatenschap en wraak op de vijanden van wel-
eer. ze zijn fascinerend omdat ze deels vilein zijn,
en omdat ze draaien om de vraag wat beter is: je
laatste dagen sereen tegemoet treden, of in ra-
zernij? in de verhalen wordt gestreefd naar sere-
niteit – „de dood brengt sereniteit” stelt de schil-
der jheronimus bosch bij rushdie zelfs in een van
de verhalen – maar woede en rancune overheer-
sen.

of in de woorden van een ander personage van
rushdie: „op maandag, woensdag en vrijdag ben
ik woedend, op het leven, op de wereld en wat
daarin gaande is, vanwege het sterven van vrien-
den, de zwakheden van het lichaam, de hele
mensheid, en de nadering van het eind van de
spoorlijn. op dinsdag, donderdag en zaterdag
heb ik overal vrede mee en luister ik vaak naar
doris day die 'que sera sera' zingt. op zondag ben
ik in de war en grijp ik naar de drank.”

schijn tegen

na de aanslag vertelde rushdie in meerdere inter-
views dat de bijna-doodervaring nooit meer zou
verdwijnen, die bleef als een soort schaduw han-
gen. het zijn deze schaduwen waar het in de ver-
halen om gaat. of het nu de twee oude mannen
zijn die mopperend op elkaar en het leven hun
pensioencheques halen, of een geniale piano- en
sitarospelster die via haar muziekspel wraak
neemt op haar schoonfamilie nadat haar kind

dood is geboren: de schaduw van het verleden
blijft. hetzelfde geldt voor de oude man op een
piazza die zijn woorden verliest omdat hij voor de
eenduidige antwoorden gaat in plaats van voor
nuance en verbeelding.

rushdie

deze zomer gaf rushdie tijdens
een [literatuurfestival in wales](#) aan genoeg te heb-
ben van vragen over de aanslag. „het zal fijn zijn
om het weer over fictie te hebben, want sinds de
aanval wilde iedereen alleen maar daarover pra-
ten. maar ik ben eroverheen.” natuurlijk is het fij-
ner om het over fictie te hebben, maar wanneer
de bundel gáát over wat je nalaat en wat er ge-
beurt wanneer verhalen opdrogen wanneer je in
je vrijheid wordt beperkt, heb je toch de schijn te-
gen dat alles daadwerkelijk is verwerkt.

zeker wanneer het verhaal 'oklahoma' begint met de mededeling: „de onderstaande tekst is het laatste werk van een ons helaas te vroeg ontvallen schrijver, mamouli ajeeb, die zelf de voorkeur gaf aan zijn initialen de plume, 'm.a.'” mamouli ajeeb was de naam die rushdie overwoog ten tijde van de fatwa, toen hij onder strikte beveiliging moest leven. omdat de beveiligers dit een te ingewikkelde en te aziatische naam vonden, koos hij voor joseph anton. mamouli ajeeb gaf wat rushdie betreft wel goed aan hoe hij leefde in een contradictie: hij was beperkt in zijn vrijheid door de fatwa en verdedigde ondertussen de fictie met hand en tand. de naam gaf die tweestrijdigheid aan doordat ajeeb 'vreemd' betekent in het hindi, en mamouli betekent 'normaal'. dat etiket 'normale vreemde' past hem ook nog na de aanslag. wat het betekent om je zo te voelen, is te lezen in het verhaal 'oklahoma', dat op meerdere manieren verwijst naar kafka's novelle amerika of de verdwenen jongen.

niet alleen kafka, maar ook andere kunstenaars komen erin aan bod, onder wie francesco goya, die in de 19de eeuw als zieke, dove man jarenlang de muren van zijn huis beschilderde. net als kafka's personage karl rossmann in amerika gaat het ook bij rushdie om het verlangen te verdwijnen. bij kafka gebeurt dat in theater 'oklahama', waar iedereen welkom is die de wereld wil

ontvluchten. „wie kunstenaar wil worden melde zich”, schrijft kafka.

rushdies verteller komt terecht in een snoepwinkel met de naam oklahoma. de ijdele, jongere ik van de verteller vindt hem echter na list, bedrog en vernedering. het is enerzijds een typisch rushdie-verhaal met de verwijzingen naar zijn literaire- en kunsthelden die in opmerkelijke dialogen terechtkomen, maar juist door de lading van de aanslag twee jaar geleden lijkt de inzet groter dan voorheen. de zoektocht naar wat je nalaat als schrijver geven de kunstwerken in wording een tragischer lading. rushdies verhaal is ironisch, maar ademt ook vertwijfeling over de betekenis van een schrijver. het is alsof je te maken hebt met een hardwerkende en veel biddende protestant die op zijn sterfbed vreest in de hel te belanden.

maureen teeuwen

josep roth

uit: 'de honderd dagen' 1936 (i en xviii)

vertaling: wilfred oranje

de terugkeer van de grote keizer

i

bloedrood, nietig en kwijnend rees de zon op uit de nevels. weldra verdween ze weer in het kille grijs van deze ochtend. een mismoedige dag brak aan. het was 20 maart, dus één dag voor het

aanbreken van de lente. die was nog nergens te bespeuren. het regende en stormde in het hele land en de mensen waren verkleumd.

gisternacht had het in parijs nog gestormd en geregend. vandaag verstomden de vogels schielijk, na een korte ochtendjubel. de mist steeg in ijle, vijandige en koud smeulende slier-ten op uit de spleten tussen de straatstenen, maakte de door de ochtendbries net opgedroogde stenen weer nat, hing rond de wilgen en kastanjes in de parken en langs de lanen, deed de voorbarige knopjes van de bomen sidderen, joeg duidelijk zichtbare rillingen over de natte ruggen van de lijdzame koetspaarden en drukte de rook, die her en der uit ochtendlijk vlijtige schoorstenen trachtte op te stijgen, tegen de grond. het rook naar brand, mist, regen, vochtige kleren, dreigende sneeuwwolken en voorlopig te-geengehouden hagel, naar gure wind, doorweekt lederwerk en akelig stinkende kanalen.

toch weerhield het de inwoners van de stad parijs er niet van de deur uit te gaan. al op een vroeg tijdstip verdrongen de mensen zich op straat. ze dromden samen voor de muren waarop kranten waren geplakt. die kranten behelsden de afscheidsworden van de koning van frankrijk. het waren amper leesbare, ronduit betraande kranten, want de nachtregeen had de verse letters uitgewist en her en der ook de lijm opgelost waarmee ze op de steen waren geplakt. van tijd tot tijd rukte een stormvlaag een vel helemaal

van de muur en slingerde het in de zwarte mod-der op straat. zo werden de afscheidsworden van de koning van frankrijk smadelijk tenietge-daan, in de modder op straat, onder de wielen van de wagens, onder de hoeven van de paarden, onder de onoplettende stappen van de voetgan-gers.

menigeen die de koning trouw was geble-ven, keek die vellen weemoedig en berustend na. de hemel zelf leek de koning ongunstig gezind. storm en regen lieten zich er iets aan ge-legen liggen diens afscheidsworden te vernieti-gen. in wind en regen had hij gisteravond zijn pa-leis en residentie verlaten. 'maak het mij niet moeilijk, kinderen!' zei hij toen ze hem op hun knieën smeekten te blijven. hij kon niet blijven, de hemel had zich tegen hem gekeerd... ieder-een zag het.

hij was een goede koning. weinigen hiel-den van hem, maar velen in het land mochten hem. hij had geen goed hart, maar het was wel een koninklijk hart. hij was oud, corpulent, log, vredelievend en trots. hij kende de rampspoed van het ontheemd-zijn, want in ballingschap was hij oud geworden. zoals iedereen die ongelukkig is, vertrouwde hij de mensen niet. hij hield van maat houden, rust en vrede. hij was eenzaam en voor de mensen een vreemde – want ware konin-gen zijn vreemd en eenzaam. hij was arm en oud, corpulent en log, waardig, bedachtzaam en

ongelukkig. weinigen hielden van hem, maar vielen in het land mochten hem.

de oude koning vluchtte voor een grote schaduw, de schaduw van de gewelddadige keizer napoleon, die al twintig dagen de hoofdstad van het land naderde. de keizer wierp zijn schaduw vooruit en het was een zware schaduw. hij drukte op het land en op bijna de hele wereld. men kende hem goed in het land en overal op aarde. zijn waardigheid was niet die van geboren koningen: hij bezat de waardigheid van het geweld. hij had zijn kroon verworven en veroverd, niet geërfd. hij stamde uit een onbekend geslacht. en zelfs zijn naamloze voorvaderen schonk hij nog roem. hij gaf luister aan zijn voorouders, in plaats van die, zoals geboren keizers en koningen, uit hun handen te ontvangen. zo werd hij evenzeer verwant aan alle naamlozen als aan de dragers van overgeërfde waardigheden. door zichzelf te verheffen adelde, kroonde, verhief hij alle naamlozen in het gewone volk, en dus hield het volk van hem. geruime tijd had hij de groten van deze aarde schrik ingeboezemd, overwonnen en in toom gehouden en daarom beschouwden de kleine mensen hem als hun wreker en erkenden ze hem als hun heer en meester. ze hielden van hem, omdat hij een van hen leek – en omdat hij toch groter was dan zij. hij gaf hun een voorbeeld, hij monterde hen op.

overal op aarde kende men de naam van de keizer – maar weinigen wisten wie hij was.

want als een ware koning was ook hij eenzaam. hij werd geliefd en gehaat, gevreesd en geacht en zelden doorgrond. men kon hem alleen haten, liefhebben, vrezen, aanbidden, alsof hij een god was. en hij was een mens.

zelf haatte, beminde, vreesde en vereerde hij. hij was sterk en zwak, vermetel en moedeloos, trouw en verraderlijk, hartstochtelijk en onverschillig, hoogmoedig en bescheiden, trots en nederig, gewelddadig en armzalig, trouwhartig en wantrouwig.

hij beloofde de mensen vrijheid en waardigheid – maar wie bij hem in dienst trad, verloor zijn vrijheid en gaf zich volledig aan hem over. hij minachtte het volk en de volkeren en dong naar de gunst van het volk. hij verachtte de geboren koningen en wilde hun vriendschap en erkenning. hij geloofde in god en vreesde hem amper. hij was met de dood vertrouwd en wilde niet sterven. hij minachtte het leven en wilde ervan genieten. hij minachtte de liefde en wilde de vrouwen bezitten. hij geloofde niet in trouw en vriendschap en probeerde onvermoeibaar vrienden te winnen. hij had weinig waardering voor deze wereld en wilde haar veroveren. hij vertrouwde de mensen niet zolang ze niet bereid waren voor hem te sterven, dus maakte hij van hen soldaten. om zeker te zijn van hun liefde leerde hij hun hem te gehoorzamen. om zeker te zijn van hen moest hij hen laten sterven. hij wilde de wereld gelukkig maken en hij teisterde haar

met plagen. ach, en de mensen hielden ook nog van hem om zijn zwakheid. want zodra hij zwak bleek, zagen de mensen dat hij een van hen was, en ze hielden van hem omdat ze zich met hem verwant voelden. en als hij zich sterk toonde, hielden ze juist om die reden van hem en omdat hij niet een van hen leek. en wie niet van hem hield, haatte of vreesde hem. hij was sterk en wankelmoedig, trouw en verraderlijk, moedig en bangelijk, verheven en klein.

zweig en roth

xviii

véronique casimir hield haar meesteres, de godzalige keizerin Joséphine, die in dromen vaak aan haar verscheen, in dankbare en eerbiedige herinnering. ze was ooit een eenvoudige wasvrouw geweest, maar vanaf haar vroege jeugd ook een ongewone kaartlegster. toen de grote keizer nog consul was, had véronique casimir in de kaarten gelezen dat hij voorbestemd was een kroon te dragen. sindsdien waren haar talrijke eerbewijzen ten deel gevallen. en zelfs hogere

eerbewijzen, zo meende ze, dan wie ook van de dignitarissen, ministers en maarschalken. ze mocht de keizer nu en dan de toekomst voorspellen. ze was de eerste wasvrouw van het keizerlijk hof. ze droeg de zorg voor de blauwzijden hemden en de kanten zakdoekjes van de eerste keizerin en voor de steviger witzijden hemden en de batisten zakdoeken van de tweede. de lotgeval- len van het keizerlijk huis las ze in de kaarten en soms ook in het wasgoed dat haar elke avond werd toevertrouwd. vierendertig was- en bad- vrouwen stonden onder haar strikte bevel. ze hield van militaire gehoorzaamheid en had in haar lange dienstjaren zwijgzaamheid en discre- tie leren betrachten, hoewel ze van nature spraak- zaam en zelfs babbelziek was.

elke avond nam ze, voordat ze ging slapen en nadat ze het wasgoed onder haar vrouwelijke en mannelijke ondergeschikten had verdeeld, plaats aan de grote tafel die rond dat uur een- zaam en plechtig in de verstilde eetkamer stond... want ze had voor haar kaarten veel ruimte nodig en werkte volgens een ingewikkeld systeem met meerdere pakjes verschillende kaar- ten. soms verzamelden zich op dit late uur ook de dienstboden. de lange, smalle, van een glanzend gepolijst blad voorziene tafel van zwart ebben- hout was somber, griezelig, bijna een katafalk. daaraan legde véronique casimir haar kaarten. verschillende torens sloegen middernacht. dan stopte ze en wachtte totdat het geluid van alle

klokken was weggestorven. eindelijk pakte ze de verschillende pakjes kaarten bijeen, wikkelde er een oud, vettig touw omheen en stond zonder iets te zeggen op. niemand stelde haar vragen. zelden verried ze de geheimen van de bovenzinnelijke wereld, waarmee ze zulke nauwe banden onderhield.

sinds de terugkeer van de keizer had ze erop gewacht dat ze bij hem zou worden geroepen. nu begon ze de kaarten niet meer naar het lot van de keizer te vragen, maar naar haar eigen lot, oftewel: was de keizer haar tijdens zijn afwezigheid niet vergeten? nee! zeiden de kaarten.

toch was ze vandaag verrast, bijna geschrokken, toen ze bij hem werd ontboden. ze stond in de grote waskeuken, omringd door haar personeel, het was het tijdstip waarop ze gewend was haar ondergeschikten te verzamelen, ze wachtte op de bedienden met de wasmanden en hield in haar hand het briefje waarop haar opdrachten, bevelen, berispingen, vermaningen genoteerd stonden. nu repte ze zich regelrecht naar haar kamer. ze moest een halve trap op. haar korte, dikke benen namen twee treden tegelijk. ze vloog haar kamer in, naar de kleine, ovale spiegel tussen de twee kandelaars bij de tafel, ze stak de kaarsen aan, zette een fris gesteven kapje op, ging zitten en begon met haar korte, sterke vingers haar gelige, vlezige gezicht te poederen. uit het gewijde flesje dat de eerste keizerin, haar meesteres Joséphine, haar ooit cadeau had

gedaan, spoot ze een paar druppels lavendel op haar boezem en stond op, tevreden, welriekend, in een lichte, witte wolk van poeder en in vol ornaat. uit de koffer haalde ze haar pakjes kaarten, met een trefzekere, driftige, bijna krijgshaftige greep, zoals een soldaat zijn wapens oppakt als hij plotseling moet vechten. nu was ze gereed. na vele maanden stond ze weer voor de keizer. hij zat aan zijn tafel, voor zijn kleurige, verwarrende kaarten, die ze al een paar keer had gezien als haar, voorafgaand aan een grote veldtocht, de gunst te beurt was gevallen geraadpleegd en ondervraagd te worden. ze probeerde de révérence die de dames voor de keizer plachten te maken. met beide handen pakte ze de schoot van haar japon vast, schoof één voet naar achteren, stak de andere vooruit, probeerde in die lastige houding één stap naar voren te glijden en vervolgens haar knie licht te buigen – en nadat ze dat alles gracieus uitgevoerd dacht te hebben, bleef ze staan, dik en stijf, met bedeesd geloken ogen. de ramen stonden open. het late, goudachtig groene schemerlicht van de zomeravond drong de kamer binnen en wedijverde met de diepgele, ongedurige vlammetjes van de drie kaarsen. ze kon de lichte zucht van de wind en het luide, noeste gefluister van de krekels horen.

‘hier komen!’ beval de keizer.

ze haastte zich naar zijn tafel. dik, waardig, onderdanig kwam ze aanwaggelen. wat had ze naar dit moment verlangd! nog met de

eerbiedige schroom die haar in het aangezicht van de keizer vervulde, en bij het zien van de verwarrende landkaarten die op zijn bureau lagen uitgespreid, voelde ze ook haar eigen betekenis, een schroom voor zichzelf en voor de geadelde en verheven zin van haar werktuig, de speelkaarten. ja, ze huiverde bij de gedachte dat haar kaarten niet minder belangrijk waren, misschien nog veel belangrijker dan de landkaarten van de keizer, en ook bij het voldane gevoel dat de allergrootste keizer van de wereld even weinig van het mysterie van haar – véroniques – kaarten begreep als zij van het mysterie van zijn geografische kaarten. in dit uur was ze misschien wel geroepen het lot van de wereld te bepalen, zoals anders alleen de keizer het deed. en dus stond ze hier even beschroomd voor de keizer als voor zichzelf. ze bleef omlaagkijken. haar blik viel op haar forse boezem, lager kon hij niet komen, ze had graag naar de grond gekeken, uit ootmoed en trots en ook uit verlegenheid. door haar neergeslagen oogleden bespeurde ze de spottende, glimlachende blik van de keizer. als een soldaat liet ze haar armen op haar dikke heupen rusten, lager konden haar handen niet reiken. ze hield van gladde tafels – ze had ze ook nodig – waarop helemaal niets mocht liggen, ze wilde de keizer verzoeken zijn verwarrende landkaarten weg te halen, maar ze durfde niet.

‘begin maar!’ zei de keizer.

het werd zienderogen donkerder in de kamer – de spaarzame kaarsen verspreidden nu een macaber schijnsel en sterkten de moed en het geloof van de oude véronique in haar profetische missie. ze durfde haar ogen op te slaan. ze zag het wassen gelaat van de keizer, een verstarde glimlach op zijn gelaat – het lijk van een glimlach. en vol vertrouwen en zonder ontzag begon ze haar vettige speelkaarten boven op de kleurige landkaarten van de keizer te leggen. ze deed haar best om te vergeten dat ze oog in oog stond met de machtigste van alle keizers, en bedacht dat ze hier in dienst stond van de bovenzinnelijke wereld, en ze fluisterde: ‘driemaal couperen alstublieft, majesteit!’ de keizer coupeerde driemaal. op de donkerblauwe, gladde rug van de kaarten werden de ongedurige vlammetjes van de kaarsen weerspiegeld. ‘wat voor me ligt,’ mompelde ze nu, ‘wat voor me vliegt, wat me aanpakt en wat me loslaat, wat me mint, wat me bedroeft!’ ze schudde de kaarten snel, met korte, behendige vingers die met hun rapheid de keizer vaak versteld hadden doen staan. ‘alstublieft nog zesmaal couperen, majesteit!’ zei ze. en de keizer coupeerde zesmaal. tegelijk dacht hij aan zijn eerste vrouw, de dode Joséphine, en aan de avonden waarop zij gepoogd had haar eigen lot, zijn lot, het lot van het land en van de wereld te lezen in de vettige kaarten van deze véronique, met gebrekkige kennis en met haar lange, ranke, beminde vingers. hij dacht niet meer aan de

kaarten. hij ging op in zoete herinneringen aan zijn dode vrouw. hij glimlachte. hij hoorde niet dat véronique mompelde: 'rechts een schoppen, dat wil zeggen stoppen. links klaver-zwart, dat betekent smart. ruiten-rood komt blakend, het gevaar is nakend. harten-rood ver weg, liefde komt sneller dan ik zeg.

dame klaver boven, en voorbij, voorbij. klaver acht, klaver acht...' ze stopte. plotseling griste ze de kaarten bijeen. ze keek de keizer aan. zijn blik was wazig, leek door haar massieve gestalte heen te dringen, misschien naar de wereld, misschien ook naar het graf waarin de dierbare keizerin Joséphine nu verdorde en verging. véronique zweeg, krampachtig drukte ze de kaarten met haar linkerhand tegen haar borst.

de keizer keek haar nu spottend en glimlachend aan. 'wel, véronique,' vroeg hij, 'goed of slecht?'

'goed, goed, majesteit!' zei ze gedienschtig. 'uwe majesteit zijn nog vele jaren beschoren. vele jaren!'

de keizer opende een lade. daarin stonden kleine kolommen gouden munten, keurige, glanzende torentjes van goud. van een van die torentjes pakte de keizer tien munten, het waren louter napoleons. 'hier, als aandenken!' zei de keizer.

de deur ging open. mevrouw véronique trok zich terug, gedienschtig, achteruitlopend, krampachtig haar best doend om haar zware ademhaling te verbergen. toen ze achter zich de

nabijheid van de reddende, openstaande deur voelde, probeerde ze nog eens haar logge, potserlijke révérence te maken. ze stond buiten, de deur ging dicht. ze maakte een derde révérence voor de gesloten deur. toen waggelde ze, waardig en gehaast, de trap af. maar op de voorlaatste tree moest ze stoppen. voor het eerst in haar leven voelde ze dat ze een flauwte nabij was. de trappleuning, waarin ze haar redding dacht te vinden, leek voor haar terug te wijken.

reichler en roth

plotseling viel ze neer, zwaar, met een doffe smak. twee gardisten tilden haar op. ze droegen haar naar het park.. ze kwam bij, zag de soldaten, ging rechtop staan en zei: 'god beware ons allen... en vooral hem...!'

toen haastte ze zich hijgend naar de grote eetzaal van de bedienden.

het was laat. het eten werd al opgediend.

świrszczyńska

emma remmelts

anna świrszczyńska

vier gedichten ()

uit: 'de meisjes van zanzibar'

vertaling: karol lesman

hij is niet van de derde verdieping
naar beneden gesprongen

de tweede wereldoorlog.
warschau.

vannacht hebben ze bommen gegooid
op het theaterplein.

op het theaterplein
heeft mijn vader zijn atelier.

al zijn doeken, het werk
van veertig jaar.

vanmorgen is mijn vader
naar het theaterplein gaan kijken.
hij heeft het gezien.

zijn atelier
heeft geen plafond meer,
geen wanden,
geen vloer.

vader is niet van de derde verdieping
naar beneden gesprongen.
vader is helemaal opnieuw begonnen.

haar dood is in mij

pas na de dood van mijn moeder
ben ik er tot mijn verbazing achtergekomen,
dat we niet één persoon waren.

en juist toen
zijn we meer dan
ooit
één persoon geworden.

haar levende dood
leefde maandenlang
in mijn levende lichaam.
ze was dag en nacht in mij,

ik voelde haar
in mijn ingewanden, als een kind.

haar dood zal in mij zijn
tot het einde.

teleurgesteld en gelukkig

voor mij uit loopt een man.
slank in de taille, rank
als rook uit een schoorsteen.

hij draagt mannengedachten in zich
die ik niet ken,
het geheim - zo kun je zeggen -
van de mannelijkheid.

hij draait zich om.
het is mijn man maar.
hij droeg een andere jas,
daarom herkende ik hem niet.
de betovering verdwijnt,
dit bastion is al genomen.

ik strek mijn armen uit, ik lach,
teleurgesteld en gelukkig
ren ik naar hem toe
als naar mijzelf.

op spoorwegstations

je hebt mesjokke oude vrouwtjes
die in een bundeltje op de rug
hun hele hebben en houden meezeulen.

zwervers die ineengedoken
nachtenlang op spoorwegstations zitten.
zieken die in het ziekenhuis wachten
op hun laatste operatie.

heb zoveel tijd verspild
met jou.

De meisjes van Zanzibar Twintigste-
eeuwse Russische,
Tsjechische en Poolse gedichten van
Michail Koezmin, Alexander Blok,
Nikolaj Goemiljov, Vldislav Chodasevitsj,
Boris Pasternak, Osip Mandelstam,
Marina Tsvetajeva, Georgi Ivanov,
Sergej Jesenin, Vítězslav Nezval,
Jaroslav Seifert, Daniil Charms,
Anna Świrszczyńska, Czesław Miłosz,
Jiří Kolář, Tadeusz Różewicz,
Joseph Brodsky en Bronisław Maj
Plantage

de eerste druk van 'de meisjes van zanzibar' verscheen in 1988 als uitgave van gerards & schreurs, uitgevers te maastricht. deze uitgave kwam voort uit de bijeenkomsten van een vertaalgroep van studenten en oud-studenten russische letterkunde onder leiding van karel van het reve. door uitgever joep schreurs werd het boek in mei 1988 in een leidse boekhandel gepresenteerd.

'the century will soon be over, but sooner it will be me,' schreef tien jaar geleden joseph brodsky in het gedicht 'fin de siècle'. deze gedachte werd voor de dichter bewaarheid. hetzelfde geldt voor de twee mannen die inspireerden tot het maken van dit boek en tot veel meer. in januari 1999 overleed joep schreurs. in maart 1999 overleed karel van het reve. deze uitgave – die ter gelegenheid van het tienjarig bestaan van uitgeverij plantage verschijnt – is aan hen beiden opgedragen.

miranda prein

zadie smith

uit: 'de ambassade van cambodja' 2013

vertaling: peter abelsen

0-7

in een weggeworpen metro, gevonden op de keukenvloer in huize derawal, las fatou vol

belangstelling een artikel over een soedanese 'slavin' die in het huis van een rijke londenaar woonde. fatou had zich weleens afgevraagd of zij zichzelf niet als slavin moest beschouwen, maar dit artikel, kort als het was, sterkte haar in de opvatting dat hiervan geen sprake kon zijn. het was immers geen ontvoerder geweest, maar haar eigen vader, die haar vanuit ivoorkust had meegenomen naar ghana, en daar aangekomen hadden ze beiden werk gevonden in hetzelfde resort. en twee jaar later, op haar achttiende, was het opnieuw haar vader geweest die een ingewikkelde overtocht via libië naar italië voor haar regelde - iets waarvoor hij een aanzienlijk financieel offer had moeten brengen. bovendien kon fatou engels lezen (en een beetje italiaans spreken), terwijl het meisje in de krant geen andere taal machtig was dan die van haar stam. en fatou werd door niemand mishandeld, al had mrs derawal haar bij twee verschillende gelegenheden een klap op haar wang gegeven, en toonden de twee oudste kinderen niet het minste respect en dankten ze haar nooit ergens voor. (soms hoorde ze haar naam als scheldwoord gebruikt worden als die twee met elkaar kibbelden. 'jij bent bijna net zo zwart als fatou.' of: 'jij bent nog stommer dan fatou.') een overeenkomst met het meisje in de krant was wél dat fatou sinds haar komst naar de derawals nooit meer met eigen ogen haar paspoort had gezien. en ja, de derawals hadden haar direct gezegd dat ze haar salaris zouden

achterhouden om de kosten voor haar eten en drinken te dekken, en voor de warmte waarvan ze profiteerde tijdens haar verblijf, en ook als huur voor het kamertje waar ze sliep. maar het doorslaggevende verschil was dat fatou niet in het huis zat opgesloten. de derawals hadden haar een ov-chipkaart gegeven en vertrouwden het haar toe de boodschappen voor het gezin te doen, niet alleen levensmiddelen maar ook andere dingen, waarvoor ze contant geld meekreeg met de opdracht voor alles een bonnetje te vragen en het wisselgeld tot de laatste cent terug te geven. de enige reden waarom ze 's avonds nooit het huis verliet, was dat ze geen geld had om uit te kunnen gaan, en trouwens ook bijna niemand kende in londen. maar het meisje in de krant mocht nooit ofte nimmer het huis van haar werkgevers verlaten - zij was een gevangene. op zondagochtend verliet fatou bijvoorbeeld regelmatig het huis, waarna ze bij de bushalte van lijn 98 haar vaste medekerkganger trof, andrew okonkwo, met wie ze dan de zondagsdienst bijwoonde in de sacred heart of jesus, vlak om de hoek in een zijstraat van de kilburn high road. en daarna nam andrew haar altijd mee naar een tunesisch café om haar op koffie en gebak te trakteren, wat hij zich kon veroorloven omdat hij een baan had als nachtwaker in de city. en op maandagochtenden ging fatou zwemmen. in bijzonder warm water, en dankbaar voor het halfdonker waarin het wellnesscentrum zijn leden steevast

gehuld hield, om redenen waarnaar fatou slechts kon gissen, maar het schiep wel een sfeer als van een exclusieve nachtclub, of een middernachtsmis, en dankzij het donker viel het niet op dat haar badkleding in feite uit een stevige zwarte beha en een zwarte katoenen damesonderbroek bestond. dus nee, al met al beschouwde ze zichzelf zeker niet als een slavin.

0-8

de vrouw die uit de ambassade van cambodja kwam, zag er niet echt uit als een nieuwe persoon, noch leek ze het schoolvoorbeeld van een oude persoon (lees: afkomstig uit de stad of juist van het platteland), al is het natuurlijk alweer lang geleden dat dit onderscheid grote betekenis had in cambodja. voor fatou hadden deze begrippen zelfs geen enkele betekenis. haar nieuwsgierigheid was alleen maar gewekt doordat ze nu eindelijk eens iemand van mogelijk cambodjaanse origine in de directe omgeving van de ambassade zag. ze werd met name gefascineerd door de kleding van de vrouw, die sober en uitgesproken praktisch van stijl was: een grijs hemd dat in een lichtbruine broek was gestoken, een blauwe regenjas en een slap regenhoedje - alsof ze een man was, of in niets van een man verschild. haar sluike zwarte haar was kortgeknipt. ze droeg in elke hand een paar volle plastic-tassen van sainsbury's, en dat bevreesdde fatou,

want waar ging de vrouw heen met al die boodschappen? ook verbaasde het haar dat een vrouw van de ambassade van cambodja boodschappen deed in dezelfde sainsbury's, hier in willesden, als waar fatou levensmiddelen kocht voor de derawals. ze had altijd verondersteld dat oosterse mensen hun eigen, geheime winkels hadden om hun spullen te halen. (ze geloofde dat dit ook gold voor de joden.) deze zelfredzaamheid van dit soort etnische groepen vond ze behalve bewonderenswaardig ook een beetje aanstootgevend, maar ze twijfelde er niet aan dat zulke groepen er een grote vitaliteit en een sterke saamhorigheid aan ontleenden. toen de chinezen bijvoorbeeld naar fatous geboortedorp waren gekomen om er de mijn over te nemen, was het voor de plaatselijke bevolking steeds een raadsel gebleven waar de chinezen hun eten haalden en waar ze het opaten. ze kochten het in ieder geval niet op de plaatselijke markt of bij de libanese venters langs de weg. ze hadden blijkbaar zelf iets geregeld. (fatou had hier de overtuiging aan overgehouden dat etnische groepen hun voortbestaan als groep alleen konden waarborgen als ze, of ze nu in eigen land of in het buitenland vertoefden, hun dingen zelf regelden.) maar nu ze nog eens goed naar de tassen keek die de cambodjaanse vrouw droeg, vroeg fatou zich af of het misschien geen oude tassen waren - want hadden de tassen van sainsbury's niet allang een nieuw ontwerp? en hoe langer ze ernaar keek,

hoe meer ze ervan overtuigd raakte dat er geen levensmiddelen in zaten, maar kleren of zo, met name omdat elke tas een bolling vertoonde die te glad was om op de verpakking van levensmiddelen te wijzen. misschien bracht ze alleen maar de vuilnis weg. fatou bleef op de bushalte staan en keek de vrouw na tot die linksaf de hoek omging. en in de tussentijd ging het badminton achter de muur gewoon door, zij het dat er met iets meer kracht moest worden geslagen omdat er een stevige wind stond. op zeker moment had fatou het idee dat de shuttle bij het beschrijven van zijn trage boog zou afzwaaien, over de muur heen, om vederlicht in haar handen te belanden. maar de andere speler toonde zijn onverbidde lijke beheersing van het spel (fatou had al geruime tijd terug voor zichzelf uitgemaakt dat beide spelers man waren) door de shuttle te raken voordat die door de wind kon worden gegrepen, met een smash die nog venijniger was dan anders. sommigen zullen kritisch zijn over de voornamelijk op haar eigen ervaringen gebaseerde en daarom misschien wat bekrompen manier waarop fatou over de cambodjaanse vrouw van de ambassade van cambodja dacht, maar wij uit willesden kunnen ons op dit punt wel enigszins in haar verplaatsen. want laten we wel wezen: als we altijd maar rekening moesten houden met de geschiedenis van ieder afzonderlijk landje ter wereld, altijd oog moesten hebben voor zowel de kalme als de rumoerige perioden die het heeft

gekend, dan zou niemand nog aan zijn eigen leven en verplichtingen toekomen, laat staan tijd hebben voor een verzetje af en toe, zoals zwemmen. er valt beslist iets voor te zeggen om een cirkel rond ons aandachtsvermogen te trekken en daar niet buiten te treden. de vraag is alleen hoe groot die cirkel zou moeten zijn.

smith

0-i0

het was op de zondag nadat fatou de cambodjaanse vrouw had gezien, dat ze deze kwestie aan andrew besloot voor te leggen terwijl ze in het tunesische café koffiedronken en zich beiden te

goed deden aan een grote, met slagroom en custard gevulde soes met een dikke laag chocola. ze besloot het in te leiden door de holocaust aan te roeren, omdat andrew de enige was van iedereen die ze in londen kende met wie ze gesprekken van een dergelijke diepgang kon voeren - deels omdat hij zo geduldig en vriendelijk was, maar ook omdat hij een ontwikkelde jongeman was, die momenteel een parttime studie bedrijfskunde volgde aan het college of north west london. hij had een studentenkaart waarmee hij vierentwintig uur per etmaal gratis het internet op kon.

'maar in rwanda kwamen meer mensen om,' voerde fatou aan. 'en daar heeft niemand het over! niemand!'

'ja, daar heb je volgens mij gelijk in,' gaf andrew toe, terwijl hij het eerste van vier schepjes suiker in zijn koffie deed. 'ik zou moeten nagaan hoeveel precies, maar zeker, het waren er vele miljoenen. ze verbergen de echte aantallen, maar die zijn online te vinden. er wordt altijd veel verborgen gehouden, dat zie je overal. het is net als met de bureaucratische nigeriaanse overheid. die zijn de beste in numerologie: cijfers verstoppen, ermee goochelen in hun eigen voordeel. ik heb daar een term voor: ik noem het demonologie. niet numerologie maar démonologie.'

'ja. maar wat ik probeer te zeggen is eigenlijk dit,' zette fatou door, bevreesd dat hun gesprek zou afdwalen, zoals meestal gebeurde,

naar de corrupte inslag van de nigeriaanse overheid. 'zijn wij afrikanen soms geboren om te lijden? soms denk ik weleens dat wij geboren zijn om meer te lijden dan alle anderen.'

andrew duwde met een vingertop zijn professorale bril omhoog op zijn neus. 'maar fatou, dan vergeet je het belangrijkste. wie heeft er het meest om jesus gehuild? zijn moeder. wie huilt er het meest om jou? je vader. het is eigenlijk heel logisch als je erover nadenkt. de joden huilen om de joden. de russen huilen om de russen. wij huilen om afrika, omdat wij afrikanen zijn. en ik moet eerlijk zeggen, fatou' - andrews bolle gezicht plooidde zich in een glimlach - 'als nigeria tegen ivoorkust speelt en wij vegen jullie van de mat, dan lach ik, man! ik wil daar niet over liegen, hoor. dan juich ik en dans ik. stamp! stamp!'

hij maakte schommelende bewegingen met zijn bovenlichaam en fatou probeerde zich, niet voor het eerst, een voorstelling te maken van hoe hij zou zijn als echtgenoot, maar kon alleen zichzelf zien als echtgenote en andrew als haar tienerzoon. leergierig, intelligent en gediensstig, dat allemaal wel, maar toch niet meer dan een zoon, hoewel hij in het echt drie jaar ouder was dan zij. het was verkeerd, wist ze, om zijn dikkige gestalte en vlassige snorretje zo onaantrekkelijk te vinden. er zat een goede man tegenover haar! ze wist dat hij op haar gesteld was, en schoon op zijn lichaam, en dat hij zijn leven aan jesus had

gewijd. maar toch, een deel van haar verzet zette zich tegen hem - een heidens deel.

'hou op, jij,' zei ze, in de hoop dat het speels klonk en niet afkerig, en ze zag tot haar opluchting dat hij ophield met schommelen en zijn beide handen op het tafelblad legde. er kwam een plechtige uitdrukking op zijn gezicht.

'geloof me, fatou, dit is een natuurwet, niets meer of minder. alleen god huilt om ons allemaal, omdat ieder van ons een kind van hém is. het is volkomen logisch, echt. als je er even over nadenkt, zie je vanzelf de logica.'

fatou slaakte een zucht, lepelde wat schuim van haar koffie in haar mond. 'maar ik blijf vinden dat wij meer ellende hebben. ik heb het met eigen ogen gezien. chinese mensen zijn nooit slaven geweest. zij zijn altijd behoed voor het ergste.'

andrew zette zijn bril af, ademde op de glazen en poetste ze op met een slip van zijn hemd. fatou wist wat dit betekende: hij maakte zich op om haar iets aan haar verstand te brengen.

'fatou, denk nu even rustig na, asjeblijft. wat dacht je van hiroshima?'

dit was een naam die fatou weleens eerder had gehoord, maar soms maakte andrews superieure kennis haar nerveus. dan had ze moeite zich dingen te herinneren die ze toch echt meende te weten.

'ja, de grote golf ... ' begon ze aarzelend - en het bleek het verkeerde antwoord. hij schoot bulderend in de lach en schudde zijn hoofd.

'nee, man! de grote bom! de grootste bom van de wereld, gemaakt door de usa, natuurlijk. daar doodden ze toen vijf miljoen mensen mee in één seconde. kun je je dat voorstellen? dacht je werkelijk dat als je ogen nou maar zó staan' - hij trok met zijn wijsvingers zijn ooghoeken naar de slapen - 'dat je dan overal veilig voor bent? nou, vergeet het maar. deze bom, fatou, als je niet meteen dood was, had hij na een week al het vlees van je botten afgesmolten.'

nu ging er fatou een lichtje op. ze wist dat ze dit verhaal over die bom al eens eerder had gehoord, of in ieder geval een versie ervan. maar ze voelde hetzelfde vage ongeduld dat ze altijd kreeg bij verhalen over leed uit het verre verleden. want wat viel dáár nu nog aan te doen, aan het leed van lang geleden?

'oké,' zei ze. 'misschien hebben alle volkeren moeilijke tijden gekend in de geschiedenis, maar ik blijf volhouden dat ... '

'laat me je een tegenargument geven,' zei andrew, terwijl hij zich vooroverboog, een hand op haar schouder legde en daar zachtjes in kneep. 'ik wil je vragen, fatou, om hier serieus over na te denken. neem me niet kwalijk dat ik je in de rede val, maar ik heb hier veel over nagedacht en ik wil het graag aan jou doorgeven, want ik weet dat" jij ernst maakt van de dingen,

anders dan deze mensen ... ' hij maakte een wuivend gebaar naar de andere gasten die gebak zaten te eten in het café. 'jij bent anders dan alle andere meisjes die ik ken, die alleen maar aan hun club denken en zich druk maken over hun haar. jij bent iemand die wil stilstaan bij dingen. ik heb het je al eerder gezegd en ik zeg het nog maar eens: alles waar je iets van weten wilt, vraag het me, en dan zoek ik het op, dan doe ik de research voor je. ik heb nu eenmaal toegang tot dingen. ik zoek het op en dan krijg je het van me.'

'je bent een hele goede vriend, andrew, dat weet ik.'

'sterker nog: wij zijn goede vrienden voor elkaar.

en in deze wereld heb je vrienden nodig. maar luister naar mijn vraag, fatou. het is een tegenargument voor wat je zegt. vertel mij eens, waarom zou god ons uitkiezen om extra te lijden als wij, meer dan vele anderen, juist zijn naam prijzen? afrika is het continent waar het christendom het snelst groeit! denk na. als je daar even bij stilstaat, slaat het gewoon nergens op!'

'ja, maar hij is het probleem niet,' zei fatou peinzend, en ze keek over zijn schouder naar de regen die tegen de ruit van het café sloeg. 'het is de duivel.'

colofon:

open kunstenaarsvereniging 'de (eerste) republiek' (sinds 1992) & 'de balie' (sinds 1982)

-deze keer met: wim van der grijn, florian diepenbrock, matthias de koning, miranda prein, merel, annette kouwenhoven, margijn bosch, emma remmelts, eric bindervoet, yolanda entius, jan joris lamers

correspondentie: riserv@gmail.com

<https://debalie.nl/> <https://www.discordia.nl/>

<https://www.stan.be/> <https://barreland.nl/>

<https://deroovers.be/> <https://theatertroep.nl/>

<https://www.dehoe.be/nl/>